

per fraudes, injustitias et rapinas, parta, ac consequenter ipsas fraudes, injustitias et rapinas, aliasque impietatis opera, q. d. Haec omnia putabat esse fortissima foreque perpetua; at ego per Iudeam excludi illa delecto et comburam instar stipe, quae levu flama absuntur, comburant, inquam, tum per Babylonios, tum potius per ignem inferni: hic enim proprie erit inextinguibilis, in quo opera impiorum, omnisque eorum gloria, opes et fortitudo in ipso impio exurentur. Ita S. Basilus quem sequuntur S. Hieronymus et Haymo, qui utrum-

que incendium, sollicit temporale et aeternum, terrenum et gehennale, hic permiscent. Unde et Chaldeus verit: « Comburentur impii et eorum opera prava. » Alter hinc accipit Sanchez: Fortitudo, inquit, sunt moenia et turres, ignis sunt peccata, q. d. Moxia, que alias ridenter suos hostes, jam erunt stupre: quia, etiam si nullus hostis ea invaderet, peccata tamen vestra quasi hostes intus grassantes ea consumerent, et in cinerem redigerent, sicut ignis consumit arcam stipulam; sed hoc videtur esse mysticum.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Avolat ad Christum, praedicitque Ecclesiam quasi montem a Christo erigendam, quodque ad eam confluent omnes gentes, quae bella in pacem, gladios in ligones convertent. Secundo, vers. 6, reddit ad sua tempora, suorumque sceleris arguit. Tertio, vers. 10, praedicit cladem et vastationem Iudeam a Chaldeis inferendam. Denique, vers. ultimo, avolat ad Christum, monente ne eum, utpote Deum, lassent et exacercent.

1. Verbum, quod vidit Isaia filius Amos, super Iuda et Jerusalem. 2. Et erit in novissimis diebus preparatus mons dominus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes. 3. Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem domini, et ad dominum dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exhibet lex, et verbum domini de Jerusalem. 4. Et judicabit Gentes, et arguet populos multos: et confabulant gladios suis in vomeres, et lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad praelium. 5. Dominus Jacob, venite, et ambulemus in lumine domini. 6. Projiciet enim populum tuum, dominum Jacob: quia repleti sunt ut olim, et augures habuerunt ut Philistini, et pueri alieni adhaeserunt. 7. Repleta est terra argento et auro: et non est finis thesaurem ejus: 8. et repleta est terra ejus equis: et innumerabiles quadrigae ejus: et repleta est terra ejus idolis, opus magnum saurum adoraverunt, quod fecerunt duci eorum. 9. Et incurvavit se homo, et humiliatus est vir: ne ergo dimittas eis. 10. Ingredere in petram, et abscondere in fossa humo a facie timoris domini, et a gloria maiestatis ejus. 11. Oculi sublimes hominis humiliati sunt, et incurvabitur altitudo virorum: exaltabitur autem dominus solus in die illa. 12. Quia dies domini exercitum super omnem superbum, et excelsum, et super omnem arrogantem: et humiliabitur. 13. Et super omnes cedros libani sublimes, et erectas, et super omnes querques basan. 14. Et super omnes montes excelsos, et super omnes colles elevatos. 15. Et super omnem turrim excelsam, et super omnem murum munitionis, 16. et super omnes naves Tharsis, et super omne quod visu pulchrum est. 17. Et incurvabitur sublimitas hominum, et humiliabitur altitudo virorum, et elevabitur dominus solus in die illa: 18. et idola penitus conterentur: id. et introibunt in speluncas petrarum, et in voragine terrae, a facie formidinis domini, et a gloria maiestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. 20. In die illa projicit homo idola argenti sui, et simulacra auri sui, quae fecerat sibi ut adoraret, talpas et vespertilioes. 21. Et ingredietur sisserus petrarum, et in cavernas saxorum, a facie formidinis domini, et a gloria maiestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. 22. Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus ejus est, quia excelsus reputatus est ipse.

Vers. 1. 1. VERBUM, QUOD VIDIT ISAIAS FILIUS AMOS, SUPER IUDA ET JERUSALEM⁽¹⁾, — eventurum non jam, sed tempore messie, quando sollicet ex iuda nascentur christus, apostoli, et ecclesia nova. De ea enim hic agi patet ex vers. seq., cum alit: « Et erit in novissimis diebus, » etc., et da eadem egit in fine capituli preced., vers. 26 et 27; eo ergo haec pertinent. Unde Septuaginta pro « et erit, » vertunt, quia erit, quasi causas dantes dictorum in fine cap. preced. Nota « verbum, » id est visio, puta visum, sive res visa. Vide Can. I.

Rursum symbolice S. Hieronymus: « Ille, inquit, potius verbum dicitur quam visio, eo quod priori capitulo Isaias videt visionem, hic vero verbum quod erat in principio apud deum (non in se, sed ut caro factum nos docuit in ecclesia), et in illa iudeis communans ad gentium veniat salutem: in ista a gentium salute incipiens, puniatur israel, ex utraque vocazione credentes in christi ecclesiastis congreget. »

Vers. 2. 2. ET ERIT — To « et » per hebraismum redundant, estique propheticæ exordium; solent enim hebrei liber vel orationem ordiri per « et », id est.

IN NOVISSIMIS DIEBUS, — in novissimo tempore, puta messie. Est synedoche. Dies enim et, ut S. joannes vocat, « hora novissima, » ponitur pro tempore ultimo legis christi satis prolixo. Ita S. Augustinus, epist. 80 ad Hesychium.

Cartellum Temporis datur Novissimum. Nota: Christi tempus dicitur « novissimum, » id est posterius aut sequens (hoc enim tantum significat hebreum ἡ νέα ἡμέρα ἀστάρι), etiam pro prius non sit ultimum et novissimum. Si Jacob moriens filii ait, Gen. xlix, 1: « Congregamini, ut annuntiatur que ventura sunt vobis in diebus novissimis, » id est temporibus sequentibus, puta post meam mortem. Secundo, proprius tempus christi vocatur « novissimum, » tum quia christus est finis legis et prophetarum, tum quia est novissimum respectu originis et durationis mundi.

(1) Hoc est igitur prima omnium visio seu propheta que durat usque ad cap. vi, et continet vaticinia sub oratione regnum edita, de christo dominio omnium prophetarum thes, de religione quam ipsi instituti, et ecclesia ipsius dignitate, de vastatione israel ob iniquitatem eorum criminis, et de sanctis reliquis que salvate sunt, ut repletum totum orbem vide ac cognitione veritatis.

In prima parte hujus capituli, Isaia gentilium auspiciata, scilicet: primo, ecclesiæ christi visitationem et palam propositam olim libero accessum, 2; secundo, tanquam veritatis magistrum illam avide auditorum, 3; tertio, sub hoc magisterio pacem et amicitiam constanter culturos, 4; quarto, iudeos ad eandem ecclesiæ frequentandam invitatores, vers. 5.

In secunda parte, iudeis funesta vaticinatarum, nam, ne quis miretur gentes quae ignorabant deum, divina haec pro iudeis perfundi, primo dat causam illorum reprobationis ob damnata artes, sceleris nefanda, 6, terrena studia, 7, et idolatriam, 8, 9; secundo, denuntiat iudeis divini vindictam, nec fuga declinandum, 10; nec reorum magnitudinem, amplitudinem aut pulchritudinem rethendam, 11-17; nec idolorum potentia cohibendam, 18-20; nec humano præsidio tolerandam, 22.

ac precedentium statum et statum: puta si tempus omne ab origine mundi dividis in primum, medium, et novissimum; sive in legem nature, Moysis, et gratia: tum enim lex gratiae est ultima, nec alia lex aut status ei succedit. Frustr ergo arguantur iudei: Necdum est tempus novissimum, ergo messias nondum venit⁽²⁾.

PREPARATIS MONS DOMINI. — hebreum מְנֻחָה significat non tantum preparatus, erectus, directus, sed eti fundatus, munitus, instrutus, firmatus et stabilitus; ut nullus virus, immo nec portæ inferi ei possint prevalere. Sic et alii sepe preparare caput pro firmare, ut Proverb. viii, 27: « Quando preparabat, id est fundabat, celos, aderant. » Psalm. xxii, vers. 2: « Super flumina preparavit, id est firmavit, eum, » scilicet terram.

Queres: Quienam est iste mons? Respondent Quidam lib. mons Respon. impo. ... et monti Carmelo et Thabori, aliquo per Primam leucas sursum attulit. Sed haec solum so lite sunt nomen. Vide Galatium, lib. V, cap. iii.

Secundo, aliqui catholici per montem accipiunt sionis gloriam, quam scilicet ipse accipit, quando christus in templo est presentatus, dico an no docecedimo, multa fecit miracula, et tandem spiritum sanctum in apostolos et celo misit. Verum huius sensus symbolicus est.

Tertio, S. cyprianus, vel quisquis est auctor libri De Sina et Sion, non tem hunc aliut esse crucem christi. Rursum S. grorius, lib. I in I Regum, ali montem iudee esse beatam virginem: eis enim sanctis super omnes sanctos et angelos effulgit, et in terram montis eminuit. ipsa enim a meritorum verticem supra omnes angelorum chorus usque ad solium dei tatis erexit, » inquit S. grorius in lib. I Regum, cap. 1, sub initium. Verum etiam haec symbolica et mystica sunt.

Quarto, S. Hieronymus, basilus, rupertus, et Quarta. multi alii veterum censem montem hunc esse christum. hic enim mons in vertice montium, id est apostolorum et prophetarum, quos sua doctrina et gratia supererat et excellit. hic sensus cum sequenti coharet: christus enim est ecclesia caput; unde christus et ecclesia unum quid certum, iuxta regulas ticonii apud S. Augustinum. Quidquid ergo de ecclesia dicitur, dicitur etiam de christo: et e converso.

Quinto, et apollinarie, cyrillus hic, et eusebius, lib. II Demonstr. cap. xxxii, athanasius, initio epist. ad Epictetum, per montem intelligunt ecclesiam; hoc enim est omnis domini altissima, et maxime conspicua, perinde ac si in monte esset sita. Est

(2) Secundum hebreos, ubi in prophetis inventur in novissimo dierum, » id est tempore messie est intelligendum. unde tam hebrei quam christiani hoc caput de christo intelligendum docent, quod scilicet ecclesia christi ex gentibus in magnam congreganda sit multitudinem, idque predicatione novæ legis ex jerusalem prædicta. (Munsterus.)

caelum. Vide Cap. VI. Unde Septuaginta pro « preparatus » veriunt *μετριών*, id est *manufestus*. Aliud tum ad veterum tempia et altaria, que in montibus erigebantur, ibi enim sacrificabant, indeque vocabantur *Ecclesia*; tum ad montes Sion et Moria, ut mox dicam, q. d. *Excelsum sive ultare Domini*, puta *Ecclesia*, longe se atolleat supra aliorum excelsorum cacumina. Hinc paret *Ecclesiam Christi* esse visibilē, illamque *Novantum* quem lucem fugit, atque se esse invisibilē, non *Christi*, sed *Antichristi* esse *Ecclesiam*.

Anagogie, mons hic est regnum celorum, puta *Ecclesia* triumphantis, inquit S. Bernardus, serm. in illud: « Quis ascendit in montem Domini? Erit enim, ait, ibi mons pacis, mons gaudii, mons virtutis, mons glorie. Et hi omnes mortales unus mons consummati felicitatis. »

In vertice montis. — *Ecclesia* est in vertice montium: *Primo*, quia sua altitudine, dignitate et gloria superal *Iudeorum* montes, scilicet *Sion*, in quo era *arx Davidis*, et *Moria*, in quo erectum erat templum; *adeoque Sion et Moria subiungunt Ecclesiam*, quasi vertice et capitio suo, et a se adumbrato: sicut in iconographi exemplarum domus subest fabrica et domini quam delineat, adumbrat et representat. Si enim umbra subest suo corpori, et imago subest suo exemplari. Ita *Sánchez*. **Secondo.** Ila istud superal omnia tempa, et sacra *Iudeorum* et *Gentium*. **Tertio**, quia eius doctrina, vita et mores omni philosophia et sapientia, omni ingenio, omni veterum religione et cultu, omnibus etiam locis et montibus cultu aliquo sacris longe eminent et excellit; utpote ex celo projecta, supernaturalis et divina. Ita *Cyrillus*, *Hieronymus*, *Basilius* et alii. **Quarto**, ex S. Augustino et Procepio, *Les Castris*: *Montes*, inquit, vocantur Patriarcha, Prophete, Apostoli et alii Sancti illustres; qui fecerunt corpore degant in terra, mente tamen, conversatione et virtutibus transcedunt sidera: super hos montes significata est *Ecclesia*, quasi mons altissimus: colles sunt mites Sancti.

Florentia et fluvia omnes gentes. — Nota miraculū: flumina enim deorum fluunt, hic vero flumina sursum in altissimum montem ascendent. Hoc factū gratia Christi, que sursum corda rapit. *Rursum* per « fluent » significatur affluentia et ad morem fluminis rapidus cursus gentium omnium ad *Ecclesiam*. **Tertio**, « fluent » significatur cursum hunc fore spontaneum, q. d. Ad *Ecclesiam* quasi montem sapientiae et virtutum, contra naturam sursum, vi gracie coelestis, ex omnibus orbis nationibus plurimi aggregabunt se, ea animi propensione, conuentione ac impepi, quo solent fluere in imas vales et montibus defluere. Hoc est quod Christus ait, *Joh. xv*, se daturum aquam salientem sursum, puta in vitam eternam; et *Joh. xii*: « Ego si existam fuero a terra, omnia traham ad meipsum. » Quin et Euripides in *Medea*: « Sursum, inquit, sacrorum fluviorum feruntur

fontes omnes. » Jam « fluent », non simul, sed successive: primo enim ad Christum accesserunt *Iudei*, deinde *Samarites*, mox *Syri*, inde *Greci*, *Latinī*; nunc *Indi*, *Japones* et *Sinenses*.

3. ET DICENT: VENITE, ET ASCENDAMUS AD MONTEM DOMINI (ad Christum et Ecclesiam), ET AD DOMINUM DEI IACOB. — Est mimesis. Aliud ad Bethel, ubi Jacob videt Deum scalari innixum, *Genes. xxviii*, 17, dixit: « Non est hic aliud nisi dominus Dei, et porta vesti, » indeque locum vocavit Bethel. *Hinc Ecclesia vocatur « cœlum », et a Christo « regnum celorum »; in cœlo enim quasi in domo nostra habitat Deus. Nam, ut ait S. Bernardus serm. 27 in *Cant.*: « Ecclesia in sic universitate est ingens quoddam cœlum, extutum a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum. » *Psalm. lxxi*. In hoc cœlo luna est fides, hesperus est spes, sol est caritas, astra sunt singulæ virtutes, singulæ sancti. Bethel enim significat dominum Dei, puta *Ecclesiam*. *Sed nos ergo est, q. d. Apostoli Christi predicatorum non nisi ignotum aliquem Deum, sed illum ipsum quem coluit pater noster Jacob.* Rursum invitant nos ad eam *Ecclesiam*, in qua vixit Jacob, quam sua Bethel prefecerunt. Ergo cum Deus jam figurata habeat impleverit, Christumque in carne revelari, accorramus ad eum ejusque *Ecclesiam*; quod ut olim in typō fecit Jacob, ita jam re ipsa faciet si vivaret. Dominus ergo Dei Jacob iam est *Ecclesia*, v. g. templum S. Petri, et S. Pauli, S. Joannis, &c. Ita cum Galatino, lib. V, cap. v, respondendum *Judaïs* objiciuntibus, Christianos non dicere: Ascendamus ad dominum Dei Jacob; sed, ad *Ecclesiam* S. Petri, S. Pauli, etc., nimur habere ipsa jam unum idemque esse.*

Et docent (Deus Jacob) NOS VIAS SUAS. — Est vox Gentium confluentium ad Christum et *Ecclesiam*, q. d. Docuit nos *Plato*, docuit nos *Socrates*, docuit nos *Aristoteles*, *Diogenes*, *Pythagoras* et alii, promiserunt nobis veram sapientiam et viam ad virtutem et salutem, sed falso; nam, ut ait *Psalm. Psalm. cxviii*, 83: « Naraverunt mihi iniqui fabulationes: sed non ut lex tua. » Et *Baruch* cap. iii, vers. 22: Sapientia vera « non est auditia in terra Chanaan, nec via est in Thaman. » *Rursum* docuit nos *Abraham*, docuit *Jacob*, docuit *Moyses*; sed nos perficerem, Christianam et plenam sapientiam docere, cœlum aperte, gratiam et robur ad ea quæ docebant opere prestanda conferre non poterunt: « Lex enim per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est, » *Joh. i*. Bi ergo quasi indices et duces nos ad Christum transmisserunt. Eia ergo, agile, sine hastatione, sine mora venire, hec et cœla ascendamus cum Jacob patre nostro ad Bethel, ad montem Domini, ad dominum Dei, ascendamus ad *Messiam nostrum*, ad Christum, verum orbis doctorem: ille nos in *Ecclesia* docebit vias Dei, vias in cœlum, scientiam Sanctorum; ille gratiam simul conferet, ut facile hanc viam ineamus, inq.

curramus, non passibus corporis, sed mentis, puta credendo, sperando, premitendo, amando, obediendo, et pie castèque vivendo, utque alios ad eadem praestanda invitamus: hoc enim est ratio « venite, ascendamus. » Christiani enim est non tantum suum, sed et aliorum salutem curare; et ad hoc nos preventi et incitat gratia Christi.

Moraliter, Christiani est semper ascendere ad majora et meliora. Unde S. Augustinus in *Psalm. xlvi*, ad illa verba: « Venite et videte opera Domini: Quid est, inquit, Venite, ascendamus? venire, id est credere, ascendamus, id est proficiens, et ad perfectionem emittamus. »

Quia de Sion exiit lex (non Judaica, sed Christiana; puta lex gratiae, lex vivificans, data tam *Gootibus* quam *Judeis*). ET VERBUM DOMINI (Evangelii et Evangelii praedicatio) de *Ierusalem*: — quando ministrum Apostoli, recepto Spiritu Sancto in Pentecoste, ex Jerusalem et *Judeis* exhibuit, sequit dividend et dispergerit per omnes orbis regiones, ut implante preceptum Christi, *Matth. xxviii*: « Euntes ergo docete omnes gentes, » q. d. Venite, ascendamus ad Sion, id est ad Ecclœsiatum natum in Sion, quia inde prodidit lex gratiae et salutis. Frivolum ergo est carvulum Musulmi: non dico, de *Terpeia rupe*, non, de *Capitolio* et *Roma*, sed, de Sion exiit lex. Nam certum est primos Evangelii præcones, puta Apostolos de Sion exisse in totum orbem, non de Roma: sed ubi reliqui Sion caput Ecclœsiam statuerunt Rome, deinceps de Roma exierunt prædicatores, missi a Romano Pontifice in omnes gentes, uti *D. Baronius*, omnesque omnium gentium Annales docent. Sion enim Christiana est Roma.

4. ET JUDICABIT GENTES. — scilicet Deus Jacob (de quo vers. 3) per Christum ejusque Apostolos et eorum successores.

Vox « judicabit » quadrupliciter hic accipi potest. *Primo*, q. d. Christus justam sententiam proficeret pro Gentibus contra calumniantem diabolum, et eas absolvet justo suo iudicio. Ita *Sashout*. *Hoc enim subdit, ut significat judicare, non tantum cum jungitur dafio, sed etiam cum accusativo, ut *Psalm. xii*, 1: « Judica me (id est, justam sententiam pro me proferet), et discerne causam meam de gente non sancta; » et *Psalm. lxvi*, 4: « Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios parvorum. » *Ubi obiter nota*, in psalmis quasi in rhythmis sepe posteris hemistichium explicare prius, imo idem vel quasi idem dicere quod dixit prius, sed alius verbi, ut: « Deus, in adjutorium meum intende, » idem est cum eo quod sequitur: « Domine, ad adjutandum me festina. » *Cor mundum crea in me, Deus*, « idem est cum eo quod sequitur, » et spiritum rectum innova in visceribus meis. Redde mihi letitiam salutis tui, » pene idem est cum eo quod sequitur, « et spiritu principaliter confirma me. » Spiritus enim letitius confirmat Santos, et animata constantiam, omneque bonum, sicut ex adverso spiritus tristis*

Christus
Gentium
discidit
componit
ml.

Et conplacent gladios suis in vomeris, et laneras suas in falces. — Cessantibus discordiis et bellis, ex militibus sicut agriculti, armatae sua convergent in ligones, in vomeris et falces: quia omnes studebunt concordia et paci, atque in pace terram agrosque coleant. Unde enim bella etiles in vobis? Nonne hinc? ex concupiscentiis vestris, que militant in membris vestris? » ait *Gladius S. Jacobus*, cap. iv. Sic de ense conflato in falem *tempore pacis canit Martialis*, lib. XIV, *Epiigr. 34*:

Pax me certa ducis placides conflavit in usus.
Agriculti nunc sum; militis ante ful.

E contrario de falso confitata in ensim tempore
belli canit Virgilius, lib. I, *Georg.* :

Et curva rigidus falso confitatur in ensim.

Et Ovidius, *I Fastor.* :

Sarcula cessabant; versique in pila ligones,
Festaque de rastri pondere cassis erat.

Et Joel, cap. iii : « Concidite aratra vestra in gladios, et ligones vestros in lanceas. » Huius pacis Christiana oracula bella et quasi inchoatio fuit pax totius orbis, que fuit in nativitate Christi : « Revolvamus, inquit S. Hieronymus, veterum historias, et invenimus usque ad vigesimum octavum annum Augusti Cesari, cuius quadragesimo primo anno natus est Christus in Iudea, in toto orbe terrarum fuisse discordiam, et singulas nationes contra vicinas gentes arsisse studio prelanti, ita ut caderent et cederentur. Ordo autem Domini Salvatore, quando sub praeside Syria Cyrius prima est in orbe terrarum facta descriptio, et Evangelica doctrina pars Romani imperii preparata, tunc omnia bella cesserant, et nequamquam per oppida et vicos ad praelia, sed ad agrorum cultus exercabantur. » Hinc de tempore Augusti canit Virgilius, lib. I, *Aeneid.* :

Aspera tunc postis mitescunt sacula bellis
Cladibus bellii porta, etc.

Non diu post Augustum Roma a Vespasiano Imperatore insta, fatum fuit templum pacis, cuius magnificientiam adhuc ruine testantur. De eo ita scribit S. Hieronymus in *Joel.* : « Vespasianus et Titus, Roma templo pacis edificato, vasa templi Hierosolymitanorum, et universa donaria in delubro illius constituerunt, quae Graeca et Romana narrat historia.

Porro id inter alios fecisse Paulum docet Tertullianus, *Contra Gnosticos*, cap. xiii : « Paulus, ait, Apostolus de persecutore, qui prius Ecclesie fulminum fudit, postea gladium stylo mutans, et convertens macharam in aratum, lupus rapax Benjamin deinde afferens ipse etiam escam. »

Symbolicæ haec Pintus : Apostolus, ait, *Rom.* vi, 43, asserit membra hominis flagitiis esse gladios et armis iniquitatibus, quibus animam suam saudat et vulnerat, cum debent esse arma iustitiae, quibus adversus vitia pugnaret, et in quibus deum portaret, juxta illud *I Cor.* vi, 20 : « Gloriificate et portate quem in corpore vestro. » Nihil igitur aliud est gladios in vromeres converti, et hanc in falso, quam sensus et membra omnia que armis diaboli, effici vromeres agrum Domini operibus charitatis scindentes et arantes, vertique in falsos fructus pietatis Deo gratissimos metentes.

Christus sustinuit ultra ad premium. — Quares:
sustinua : Quomodo id est verum? nam post Christum non tantum inter Christianos et infideles, sed

etiam inter ipsos Christianos fuerunt et sunt bella, bella.

Respondent primo, Anabaptista, Erasmus, Respondit Agricola, et olim Manichei, bellum in se esse maius Primum; unde Iudea quidem, utpote imperfectis, fuisse permisum, sed a Christo et Apostolis esse vetitum et sublatum. Stolidior et impudentior, vel potius impientior, fuit Lutherus, qui non tantum bellum offensivum, sed et defensivum sustulit. Eius enim hoc est paradoxum : « Turca Christianos invadenti resistere non licet. » Ratio est : « Quia Turca est flagellum Dei; qui ergo ei resistit, Deo resistit. » Sed pari ratione conclusisset, nec diabolo, nec sclerato ulli esse resistendum, quos tamen Deus iubet compesci, imo occidi. Deus ergo sicut vult permittire ut Turcas non bello laessant, ut demon et impii nos tentent et vexent : sic ex adverso vult nos illis resistere, nisi contrarium expressa reuelat, uti revelavit Judeus velle se ut dederent, Jerusalem Nabuchodonosori. Sic Deus reliquit Clauanum aliquos in Iudea, ut in eis erudit et exercet Israelium, cumque cogitat ad eum cultum, neque ac ad genuum militiam, *Judec.* iii, vers. 41. Hie ergo est error et heres, quae satis refellitur ex bellis Machabeorum, Ioseph, Constantini, et aliorum, bei non tantum permisso, sed etiam iussu suscepto.

Unde secundo, magis catholice ut vere respondet Cyrilus, post Christum in lege nova bella non esse tot, nec tanta, nec in ipsis visceribus orbis, uti erant ante Christum. Sic *IV Reg.* vi, 23, dicuntur Syri non ultra venisse in fines Israhel, quia rarius venerunt quam ante : nam venisse aliquando constat. Verum, ut hoc sit verum, non tam tempore satisfacti, nec exhausti viri et fundum sentientes propheticæ.

Tertio, S. Hieronymus et Eusebius, lib. I *De Torta.* Preparat, i, respondent hec accipi de ortu Christi, quando Iano tertium clauso diu in orbe altissima fuit pax. Sed nec haec explicatio verba Isaiae aquat : iis enim videtur non diuturna, sed absolute et eterna pax promitti. Hoc enim significat et nec ultra. » Ade, quod haec pax his insinuat non precessura Christum, sed invenchanda per redargitionem et increpatiōnem, id est predicationem Christi jam nati; ait enim : « Et iudicabit Christus Gentes, et argut populos multos, qui ab eo redarguti et conversi confabulant gladios suis in vromeres, etc., nec exercebunt ultra ad premium. »

Dico ergo ex *Can.* VI, cum Deus aliquid Synagogæ vel Ecclesie promittit, quantumvis amplius et universalibus verbis, id tamen de bonis et probis tantum, qui fideus et amicitiam cum Deo promittente et paciscente servant, intelligendum esse. Haec ergo pax hie promissa, et ab Angelo in Christi ortu decantata, universalis et perpetua viget inter vromes Christi fideles, qui Christi regi et doctoris sui institutionem, doctrinam et leges (hae enim ubique pacem, concordiam et charitatem incul-

cant) sequuntur, de quibus haecne hic egit Isaia. Hic enim ex Christi sancta disciplina, superbia, avaritia, aliisque pravis animi motibus et cupiditatibus edomitum, et secum, et cum Deo, et cum aliis hominibus perpetuum agunt pacem, et si ex necessitate alii iniusto se vel sua invadent item, vel bellum justum moveant, odio abstinent, non alium ledere, sed suum recipere cupunt : itaque non bellum in se, sed per bellum pacem et justitiam querunt. Ita Tertullianus et Athanasius supra, et Irenæus, lib. IV, cap. LXVII, et Origenes, lib. V *Contra Celsum.*

Non ergo bella vera et justa, qualia gesserunt etiam plissimi Imperatores, sed ambitiosa, injusta et tyrannica, quibus ex libidine dominandi invadabantur innocentes, hic per Christum Christique legem elienda et abolenda predicti Isaia, qualia ante Christum gesserunt Nemrod, Nabuchodonosor, Alexander, Caesar, aliquis Assyri, Chaldei, Perse, Graci et Romani : quorum bella non tam bella quam latrocini fuere, uti doct S. Augustinus, lib. III *De Civit. cap. xii* et sequentur. Christiani ergo, qui ex libidine dominandi vel detinendi, aut ex inuidia, ne scilicet princeps vicinus nimis magnus et potens fiat, ei bellum iniquum movent, non tam Christiani sum quam Pagani.

Moraliter, disce hic quantum bonum sit pax et concordia, utpote ob quam Christus in hunc mundum venit. Hoc est quod Angeli Christo nato cœncinerunt : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bona voluntatis. » Ubi et « bona voluntatis, » S. Ambrosius et alii nonnulli referunt ad « hominibus, » hoc sensu, quasi dicat : Pax sit hominibus, non omnibus, sed iis qui sunt bona voluntatis ; vel, ut S. Leo (serm. *De Nativ. Domini*), pax sit hominibus, quae sollicit eos faciat esse bona voluntatis. Verum quia Graecum εὐαγγέλιον et Hebreum γενέτριον in S. Scriptura ferent non hominibus, sed Deo tributum, et significat Dei gratiam, benevolentiam, beneficium erga homines; hinc melius Theophylactus, Euthymius, Nyssenus et alii hunc dant sensum : « Pax sit hominibus, » hominibus, inquit, quos Deus hac gratia, et bona voluntate a benevolentia sine eorum merito, resequitur, ut dei eis Salvatorem et reconciliatorem, qui pacem inter homines, Deum et Angelos, inter ceterum et terram componat. Si homines bona voluntatis alibi vocantur filii dilectionis, id est filii volunti et dilecti a Deo. Vide dicta *Ephes.* i, 9. Hie de causa rursus Christus, abiens et mundo, pacem nobis testamento reliquit, nosque in ea sibi storicumque bonorum omnium heredes instituit, dicens : « Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis. » hoc est quod ait Apostolus : « Pax Christi exsulet in cordibus vestris. » *Coloss.* iii, 15. Vide ita dicta. Ita Barnabasius Prefectus exercitus regis Abyssinorum, cum Praetora Lusitano fodus inturrit, apprehensa cruce nixus genibus : « Quam, inquit, pacem Jesus Christus generis humani re-

Pax optima rerum
Quas homini novisse datum est; pax una triumphis
Imnumeris palior: pax custodi' salutem,
Et civis æquare potens.

Jovianus Imperator : « Odi, inquit, omne conplorium genus, concordiam autem unice amplexor et amo. » Ita Socrates, lib. III, cap. xxi, nimirum :

Nolla salus bello, pacem te poscionis omnes.

Ita B. Nazianzenus ob emulos pacis causa cessit Archiepiscopatu Constantinopolitano : « Si, inquit, propero me ora haec est tempestas, projicie me in mare; » et ad Theodosium Imperatorem : « Nou pecunias, nit, non dignitatem ambo, sed ut liber Episcopatu obsecro; esset inuidia, pacem collant Episcopi, tu maxime in eam rem annire: sacerdotum bellum comprime, qui barbarorum audaciam compescuit, maxima imperii tui tristitia una ex ornata, nimurum Episcoporum concordia; hoc ego donaum a te peto, hoc beneficium ultimum porrigo. » Ita Gregorius presbyter in eius vita.

Marcus et Marcellianus fratres stipitibus infixa psalmum illum alterius decantabant : « Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum! » Cumque irridenter tormenta, erubuit Diocletianus, et ambos lanceis confidi jussit. Dicunt idem Christiani, haec concordia et pace Turcas, haereticos, omnesque hostes superabunt.

Videtur etiam Gentiles? Probus Imperator dicebat : « Brevis militis necessarios non habebimus. » Specrabat tantam pacem, ut nihil opus esset exercitu. Hanc mente utram Deus immunit omnibus nostri sancti principibus! Ita Vopiscus.

Creslus, a Cyro capius, hoc argumento bello pacati præstat, quod « pacis tempore filii sepe larent patres, in bello contra patres sepe larent filios. » Philo : « Pax, ait, vel cum magno damno conjuncta, melior est bello. Pax maximum bonus est et divinum, quod nullus mortalium prestare potest. » Antonius Pius acclamabat illam

Scipionis sententiam: « Malo servare unum civem, quam milie hostes occidere; » pacem videlicet bellum preferens, et in ipso bello sentiens hanc primam oportere esse ducis curam, ut quam minima civium factura comparetur Victoria. Ita Iulius Capitolum.

Oho Imperator cum videret aut deponendum imperium, aut magna civium strage tuendum, statuerat sponte mori, ac amicis et militibus horribilis ne tam cito de bellis eveniti desperare, negavit sibi vitam suam esse tantum, ut bac de causa bellum civile nesceretur. Quis non miretur humum in Elymico principio, eoque tringita trenta annos nato? Cicero, lib. VII. ad Attic., epist. 14: « Pax vel iusta, iunxit, utilior est justissimo bello. » Livius, lib. XXX: « Melior, aut; tuncque est certa pax, quam sperata Victoria. Illa in tua, hec in deorum manu est. » Quocirca « non ita aliena appetes, ut de tuis dixit oes. » Nam, ut ait Homerus, Iliad. VI: « Mars omnium intermit quoque jam peritement. »

Antisthenes a fratribus inter se concordiam dixit quovis muro firmius esse munimentum. »

Musonius diebat nullas nuptias sine concordia esse honestas, nec ullam societatem ultimam. Inprobos vero concordiam inter se alre non posse: siue lignum rectum cum curvo, aut duo ligna curva inter se convenire nequeunt.

Iseus, cum Spartani de civitate incibens cuncta cogitaret, illud Homeri recitavit: « Scutum hasti scuto; galea galea, atque viro vir. » Et adiicit: « Scit mihi statu, Lacaenomoni, et muris cincti sumus. » Ita Philostatus in Septuag.

Sectarius, octoginta habens filios masculos, maturitas fasciculum jaculatorum singulis porrexit, jussitque rumpere. Id cum singulis quasi impossibile recessasset, ipsius singula jacula eximit, atque facile confringit omnia, filios adzonens his verbis: « Si concordies omnis, validi invictio manebo; contra si dissidiis et seditione distractumini, imbeciles eritis et expugnari faciles. » Ita Plutarchius in Appollinem.

Micipa rex, morituras, filios ad concordiam horratus est hac aurea sententia: « Concordia res parve crescent, discordia autem maxime dilabuntur. » Ita Salustius in Jugurtha.

Severus imperialor morituras vocavit filios M. Antoninum et Getam aitque: « Facite ut convenienter inter vos, locupletate milites, cederos omnes contemnete. » Recepit monitum: nam alter alterum postea infereret, ipsisque et se cum familia perfidit. Ita Bionius et Xiphilus in Vita Severi.

5. DOMUS JACOB, VENTI, ET AMBULUS IN LUCE DOMINI. — Est vox Gentium conuersarum et ristianarum ad Judeos: illa enim caput, vers. et hic finitur, ut vidi Rupertus, aut polius est vox suis Prophetae Isaiae, posteros suos Judeos futuros tempore Christi invitans ad lumen fidelis christiane, q. d. O Jacob! o posteri fideles et cui Patriarche Jacob, recipite lumen, id est

Evangelium Christi: nolite in eo ceare Gentibus barbaris et idololatriis: quia potius cum eis et pro eis Messiam vestrum adite, ut ab eo lumine fidei, gratiae et salutis, aequa ac illi, illuminemini (1).

6. PROSECTA ENIM POPULUM TUUM, DOMIN JACOB.

Vatablus verit, projectis autem; sed Hebreum 13. significat enim, non autem. Queres, cajus rei causam det in « enim? » Respondent aliqui: successionis et eversionis Hierosolymae, de qua egi in fine cap. procedens; co enim haec perfidire. Verum hoc nimirum et durum est: sequitur enim, cap. II, vers. 1: « Verbum Domini, etc. » Bieo ergo, sensus est, q. d. Nemo minetur quod ego Isaias, aut Gentes, que ante Deum ignorabant, Judenos quibus solus nobis erat Deus a. agnitione veri luminis, puta Christi; adhortentur dicentes: « Domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini, » quia tu, Domine, eos, licet populus tuum, projecti, id est iam proficerem excepisti, et plane proficias tempore captivitatis Babylonicae, et omnino tempore Christi: redit enim hic Isaias ad sua tempora, et suo populo de more concionans. Causam subdit, sollicit multitudinem peccatorum, puta augurium, obscenitatem, avaritiam, superbiam, idololatriam. Ita Forerius. Unde sequitur,

QUA REPLETA SUNT UT OLIM, — q. d. Ut Judeo-moribus et parentes, ita et hi eorum posteri repleti sunt opibus, et consequenter peccatis quae opes consequi solent, puta idolis, ut verit Chaldeus (hinc enim sunt olimatae antiqua Judeorum peccata), ut patet ex vito aureo, quem adorant in Sina, et auguris, ut vertunt Septuaginta, aliusque quae sequuntur. Ita S. Hieronymus et alii, et patet ex sequentibus. Pro « ut olim » hebreo est וְאַתָּה מִצְדָּךְ, id est ad Oriente inquit Lycanus et Vatablus, o. d. Repleti sunt magis, divinis et auguribus: augurio enim Oriens erant doditi. Unde Balaam oriolus dici habuisse in partibus Orientis, Numer. XXIV. non nostro interprete consenserunt Septuaginta Chaldeus, qui michadem vertunt, sicut ad initio. den enim significat prius, initium; et quia ta et Orieis, hinc quoque Orientem significat (2)

(1) Phrasit et ambulamus in lumine Domini, — aliud est ritum celebrandi solemnia festi Tabeernaculum, cum transacto primo festi die, appropriante nocte, accingeret se solerent ad latitudo effusione aquae, in qua somniente tot accenderent lampades in eo loco, unde auribantur aquae, ut non esset totis Hierosolymis platea uila quo non coruscaret ex ista illustratione, adeo ut omnes urbis incolae in ea luce ambulare, festisque gaudio frui possent, conjectura est Deytingii, Observ. sacra, part. II, pag. 290, docta quidem, sed quam dubio verum esse. (Rosenmüller.)

(2) Syrus, quoniam repleta sunt ut antea; Chaldeus, quo repleta est terra nostra idolis ut ab initio; Sardis, sapientia vester indistincter querit etiam temporis prioris. Videntur de illo tempore cogitasse quo prisci Palestini incolae Chamaezi, idolorum cultores, terram tenuerunt. Eandem non dubito Hieronymi sententiam fuisse, cujus hinc sunt verba: « Redilitque crux, quare projectat

ET AUGURES HABUERUNT UT PHILISTIM. — Augurum est divinatio, qua fit ex garriu aut gestu avium; dicitur enim augurium quasi avigerium: inde augurium extensus est ut significet quilibet magiam et divinationem, imo et conjectationem; unde ait Cicero, Philipp. IV: « O mea semper frustra, verissima rerum futuraram auguria, » id est conjectationes.

PUBIS ALIENS ADILESERUNT. — Primo, q. d. Gentibus alienigenis se conjunxerunt in cultu idolorum: ita aliqui. Verum hoc obscurius et alienius est, presentem cum mox clare corum idololatriam arguit, vers. 8.

Secondo ergo et melius, Cyrus cum Septuaginta hoc accepit de matrimonio; quod Judei cum alienigenis contra legem Exodi XXXIV, 16, contraxerant, indeque pueros semifuditos et semi-gentiles procreaverunt: hi enim pueri erant alieni; id est alienigenae, quia ex matre alienigenae, quibus quasi prolixius suis adhaerent Judei.

Tertio, proprio et genuine S. Hieronymus, Rufinus, Haymo, et S. Thomas, vel potius Thomas Anglicus, putant Judeos hic reprehendi de nefaria pederastria, sive sodomitria eam pueris: quod peccatum Judei a vicinis Gentibus diffundunt, ita quibus apud eos ita vivunt, ut ad hoc mancipia peregrin coemerent, inquit Haymo, idque significat vox « alienis. » Sic Augustus Caesar, Adrianus, Trajanus, aliquique fuerunt pederastae. Audi S. Hieronymus hic: « In tantum, inquit, Graeci et Romani hoc quoniam vitio laboraverunt, ut et clarissimi Philosophorum Graecie haberent publice concubinos; et Adrianus Philosophie artibus eruditus, Antinoum consecravit in deum (ut Jupiter summum Ganymedem), templumque et

Deus populum sum, dominus Jacob, qui replete sunt, inquit, et faciem in principio, auguribus et sonis, caeruleis cordibus idololatrizat. » Vitrina verit, replete sunt spiritu divinitatis magis quam Orientales; scilicet qui inter gentes exercabant divinationem, pra se ferent, se considerant a demone, coque repletos esse, id vero indicari existimat verbo נְבָלָד, quasi vox technica qua Propheta estebat Israelitici veterantur, cum dicarent se spiritu Jova impeli, נְבָלָד, vi. g. Nich. m. 8; Job xxxi. 18. Quam interpretationem sequitur et Dathius, qui verit, arten distincti magis jacunt quam Syri. Verum nullo alio loco nisi simpliciter positum, eam quam et Vitrina ascribit, significacionem obtinet. Ludovicus de Die verbum istud « sumendum censem hauriendum, notione qua in novi Testamento versione Syriaca, et in Targumum ppe occurrit, pro hebreo בְּנֵי, hinc verit: Quid haerent ex Oriente, scilicet præstigia, artes magicas, etc., umime tamen credibile, verbum נְבָלָד hoc solo loco alia significacione usurpari, quam ea qua centies in veteri Testamento occurrit. (Rosenmüller.)

Licit Hebreo vocis וְאַתָּה מִצְדָּךְ, sensus probabiliter sit ut olim, sicut ab initio, nihilominus affirmari potest incantationum et præstigiari artem at antiquis Orientis nationibus esse. D. Minster, in opere De religione Babyloniorum (Copenahagen, 1897), assertat usque ex antiquis partibus doctrinam secreta Babyloniorum fuisse demonologiam, et inde venisse talismata, amuleta, magicas operationes et omnes scientias occultas.

8. ET REPLETA EST TERRA EJUS EQUIS: ET INNUB-

(1) Docti etiam inter Hebreos vertunt, et in scientias alienorum occupant se, omissa lege divina et preceptis. Juxta aliosque verbum, et in natis alienorum contenti erunt. Natos more Hebreorum vocat cogitationes et futuras, q. d. in libris editis ab exteris de auguris et maleficiis acquiescent.

RABIES (id est plurimes, est hyperbole) **QUADRIGAE EJUS.** — *Quartum est hoc peccatum fastus. Veturat enim Deus Iudeorum regibus et magis populo, Deut. xvii, vers. 16 et 18, ne sibi equos et quadrigas multiplicarent, tum ne iis superbirent ad pomparam, tum ne in iis, sed in Deo victorie spem tempore belli reponerent. Ita S. Hieronymus, Basilios et alii. Vide dicta Deuteron. xvii, et Exod. xiii, 13. Alter hec exponunt Forerius et Sanchez, q. d. Ego Deus sedet Iudeis copiam aur, argenti, equeorum; cum ergo confluunt ad idola, eaque ab eis expulunt, imo ea in eorum usum converunt, ex auro quod eis dedi, idola continent?*

ET REPLETA EST TERRA EIJUS IDOLIS. — *Quintum est hoc peccatum Iudeorum, scilicet idolatria.*

Vers. 9. *ET INCURVANT SE (idolis) NOBIS (plebeis), ET HUMILIATUS EST VIR,* — scilicet primarius et princeps, q. d. Tam proceres quam plures colunt idola humiliante se eorum illis. Hec spectant tempora non Christi, sed Isaiae. Jam enim ab uno ad aliud avolat, jam utrumque miscet Propheta, iuxta Can. IV. Notat enim S. Hieronymus Iudeos post redditum ex Babylonie, ejusque terrorem, et in ea paorem Iudeorum, graphica hypotyposis hoc versus et sequentibus usque ad 7° describit. Uterius quoque, scilicet ad excidium Romanorum, et ad excidium futurum in die iudicii, quorum illud Chaldaicum fuit typus (qua de causa haec excidia sepe perniciens Propheta) acies Prophetae pervasit. Vide Can. IV. Tunc enim diu latuisse Simonem et alios in fossa humo, tenuis est Josephus, lib. VII Bell., cap. xvi, qui et lib. I, cap. xii, doceat Judeam, upote confragosam, abundasse speluncias, ad easque Iudeos in extrema fortuna confugere solitos, upote quae vix ab hoste adiri aut expugnari possent ubi et eorum formam situmque describit: unde et ipse Josephus, capitulo Iotapata, in putoem et speluncam so abdidit, ex qua ad Vespolianum evocatus et adductus est, ut ipse refert, lib. III Bell., cap. xiv. Sic vidua Hectoris, filium abdicens in latebras monumenti, ait ei:

Fata si miseris juvant,
Fata si vitam negant,
Fata sepulturam.

*Judei pastores
turbantes
Iudeos
non
incurvare
idola.*

A FACIE TINORIS (id est a facie terroris, hoc est terribili) **DOMINI** (qua formidinem vobis et toti orbi inueniet): **ET A GLORIA MAJESTATIS EJUS,** — *qua scilicet gloriosam suam justitiam ostendet in Iudeis, cum eos persequetur et occidet per Chaldeos tam fortes, pugnaces et gloriosos milites. Chaldei ergo hic vocantur « timor » sive terror, et « gloria Domini », metonymice; quia a Deo missi terrorum invenient Iudeis, in eosque gloriosam Dei vindictam excoercent.*

*Posset, secundo, « timor » hie proprie accipi, q. d. Fugia a facie timoris, id est ob timorem et pavorem conceput ex gloria plena majestatis, quam facies Dei, id est Deus presens et perseverans vos, ostendet in punitione vestri per Chaldeos. Nam « pessimus in dubius augur timor, » ait Plautus in *Mostella*. Unde et Ovidius, lib. II *De Amore :**

Multa miser timeo, quia feci multa proterve.
Exemplique metu torquer ipsa met.

Sed prior sensus aptior est, magisque convenit cum « a facie. »

11. OCULI SURIBUS HOMINI HUMILIATI SUNT; — id est humiliabuntur: propheticus enim preteritum

et terribilis te, o Israel, manet Dei vindicta, certum excidium: hoc enim te vibrabit et fulminabit Deus, ut tuum fastum sternat, ut durum servicem tuam frangat; quod ut evadas, fugies in cavernas, speluncas et fossas, ibique latibilis, sed non effugies: ibi enim hostes te scrutabuntur, teque fruicabunt, ut si salus ipsa (quod vulgo dicitur) te servare velit, non posset.

Nota : Loquitur de excidio Chaldaico, et captivitate Babylonie, ejusque terrorem, et in ea paorem Iudeorum, graphica hypotyposis hoc versus et sequentibus usque ad 7° describit. Uterius quoque, scilicet ad excidium Romanorum, et ad excidium futurum in die iudicii, quorum illud Chaldaicum fuit typus (qua de causa haec excidia sepe perniciens Propheta) acies Prophetae pervasit. Vide Can. IV. Tunc enim diu latuisse Simonem et alios in fossa humo, tenuis est Josephus, lib. VII Bell., cap. xvi, qui et lib. I, cap. xii, doceat Judeam, upote confragosam, abundasse speluncias, ad easque Iudeos in extrema fortuna confugere solitos, upote quae vix ab hoste adiri aut expugnari possent ubi et eorum formam situmque describit: unde et ipse Josephus, capitulo Iotapata, in putoem et speluncam so abdidit, ex qua ad Vespolianum evocatus et adductus est, ut ipse refert, lib. III Bell., cap. xiv. Sic vidua Hectoris, filium abdicens in latebras monumenti, ait ei :

Fata si miseris juvant,
Fata si vitam negant,
Fata sepulturam.

*Judei pastores
turbantes
Iudeos
non
incurvare
idola.*

10. INGREDERE IN PETRAM, ET ABSCONDERE. — *Est sarcasmus, q. d. Ob haec sceleris tua, et quia mea mortis contemptus, nec ponitere vis, certa*

ponitur pro futuro ob futuri certitudinem : patet ex seq. Sensus est, q. d. Chaldei humiliabunt, deicient, calcabunt omnes Iudeos tam plebeios quam nobiles et proceres (hi enim vocantur viri, scilicet plebeii vocantur *homines*): excidium hoc et calamitas omnes tam parvos quam maginos et elatos comprehendet, tuncque solus Deus, hanc vindictam exercens, apparebit potens, terribilis et gloriosus, ipsique antea tunc et cervicos Deum ultorem agnoscet, et ante illum supplices incurvabuntur. Unde Septuaginta vertit: « Nam oculi Domini sublimes, et homo humilius. » Verum vox *Domini* uita non est in Latino, ita nec in Hebreo aut Chaldeo.

15. ET SUPER OMNES TERRAM EXCELSAM. — Chaldei enim turrit et muros urbis dejeicerunt.

16. ET SUPER OMNES NAVES THARSIS. — Tharsis, id est maris. Ita Septuaginta, S. Hieronymus et Chaldeus: et allegorice dies extremi iudicii; tum Deus per Christum severissimo et acerrime vindicabit haec, sceleris Iudeorum, alicorundem impiorum, omnesque superbos prosteruet et protervet [1].

13. ET SUPER OMNES CEDROS LIBANI. — Lyranus plane hoc ad littorem accipit de armis aliquis machinis Iudeorum factis ex cedris Libani, et ex querubis Basan, que per Chaldeos disjecta et contracta sunt. Verum melius alii cedros, querus, montes, et colles figurate et symbolicæ accipiunt, ut significant regem, proceres et principes, qui honoribus et opibus catervis eminentibus: sic enim hac accipiuntur Ezech. xvii, 3, et aliis. Unde

Nota cum Cyrillo, Chaldeo et Eusebio, lib. VIII Dement. iv, per Libanum accipi urbem Hierosolymam, non autem templum, ut vult S. Hieronymus in Zacher. xi; itaque primo, quia Hierosolyma in vertice montis Sion et Moria, qui est Iustar Libani, erat posita. Secundo, quia in ea multe erant domus magnifice, facte ex cedris Libani. Tertio, quia ubs ipsa condita structa lapide, murorum et edificiorum albicatione niveos mons Libani speciem a longe spectabilis prebeat. Jam rex et principes in ea quasi in Libano vocantur cedri et montes, eo quod gloria et dignitate, aequa super et fasto catervis emblemata, perinde ac montes vallibus, et cedri aliis arboribus eminet.

Er SUPER OMNES QUERCUS BASAN. — Basan = fit regnum ex gigantibus, quo occiso Moyses illud dedit Gaditis, Rubenitis, et dimidiis tribui Massae, Iesse xii, 4; continebat autem partem Galladitis, Trachonitatem et Gaulanitatem, fuitque ubermima et letissima pascuis. Hinc Hebrei Basan et Carmelum proverbiale usurpant, pro ubere

(1) Reges antiqui quendam diem singuli habebant, qui majori solemnitate celebrabantur, v. g. dies nativitatis dies initii principatus, dies quo celebrant victoriam ab hostibus reportabant, etc., et singulari appellationes dies recte vocabantur. Hinc per analogiam sepe legitur in Septuaginta, « dies Domini, » etc.

18. ET IDOLA PENitus CONTERENTUR. — Hoc factum

Et primo, et proprio post vastationem Chaldeorum, et captivitatem Babyloniam, ut dixi vers. 9. Secundo, id factum est post Christum sub Theodosio seniore imperatore, qui edictus publico non nuntiis Iudeas, de quibus hic proprio agitur, sed Gentibus per totum orbeum idolatriam sustinuit, ut pater lib. X, XI et XII De Paganiis, Codicis hec tosiani.

Tertio, et plenissime, id fiet in die iudicij; tunc enim impii fugient in speluncas et cavernas a facie irae Dei, ut sequitur, dicentque « montibus : Cadite super nos ; et collibus : Operite nos.»

20. **QUA FICERAT SIBI ET ADORARET TALPAS ET VESPERTILIONES (1).** — Ita Egyptii aliqui stolidi homines olim crocodilos, simias, feles, scarabeos, taipas, mures, id est eorum imagines et idolas pro diis coluerunt, ut fuscus docet S. Augustinus, De Civitate Dei, lib. IV, cap. viii et XI. Alter S. Hieronymus, idola, inquit, metaphorice, per sarcasmum vocantur talpes et vespertilioes; quia seque ut talpe et vespertilioes oculi et sensus ac mente carent. Foreris quoque per talpas et vespertilioes, qui sunt quasi aliati talpe, ideoque lucifugi et tenebrarum amantes, significari putata diabolus, qui est princeps tenebrarum, ut sagittat in obscuro rectis corde.

Moraliter, talpes sunt homines in terra et in ventre abjecti, quales sepe erant idololatria idola suis imitantes. Scriptura est enim: « Similes illi sunt qui faciunt ea.» Vidi in Collegio Lovaniensi hortulanum secularium, qui vocabatur talpa horum nostrorum, eo quod portabat tunc prona pectore et corpore incubentem, eam fodente, serendo, sanguinando, ravigando, etc. Pari modo qui bovis terrenis semper inhabitat, talpus sunt.

Vespertilioes sunt qui amant tenebras, quique sunt amphibii, id est aliquid a spirituibus, aliquid a carnalibus participant. Si Varro: « Factus sum, inquit, vespertilio; neque in muribus plane, neque in volucribus sum.» Vespertilio enim dicitur quod vespero evolet: unde alas habet et volat, quod et cum muribus non convenit; sed animalia pertinet, non ora, in qua re non cum volucribus, sed cum muribus natura congruit. Scendit, vespertilio factus adnoto uberioris lacte nutrit, cum volucres cibum in os pallorum inserat. **Tertio**, habet dentes, quibus carent volucres. **Quarto**, caput habet simile murii, atque alas non ex plumis, sed ex membranis: est ergo mus alatus. Hec adaptata hinc similius vagis et variis, qui neque sunt nec caro, nec ossicles nec terreni, sed participium ex utroque.

Quocirca pulchre S. Basilus hic demonem ejusque associas comparat vespertilio. Nam hic in secum, inquit, fugit, et diem est locifuga. Secundum, his pro aliis membranorum habet carneam, et

(1) Antiqui populi, cum aliqua calamitate pressi fugare cogebantur, Deorum suorum statu secum portare solabantur.

diemon incorporeus quidem est, sed nullo Del accensus desiderio alii provolat: verum materialium rerum afflitus desiderio et infabescens, curvis instar concreterioris obduriuit. **Tertio**, hic est volatile et quadrupes; infirmus pedibus et volatu: sie et demon neque angelus est, neque homo, qui vires mendis, et animi peccando debilitavit. **Quarto**, hic habet dentes, quibus carent aves: et demon appetens est vindicta, qui carent Angelis. **Quinto**, hic factum parit, non ova; et diemon occisus malignas sue operationes finem imponit. Qui igitur venerabundu prodiuntur demonibus, allegorice dici possunt vespertilioes. Hucusque S. Basilis.

21. **ET INGREDIETUR SCISSURAS PETRARUM.** — Repetit et inculcat id quod dixit vers. 10, quia terrible est, ut percellat auditores. Ita sepe vindictam Dei, et memoriam novissimorum concionatores inculcent populo.

22. **QUIESCERE ERGO AB HOMINE, CUIUS SPIRITUS IN NARIBUS EJUS EST (1).** — Pro spiritu hebreo est, נַפְשׁוֹ נִסָּאָמָה, id est *halitus*. Est conclusio et epiphomena toto capitulo, estque propheta de Christo, inquit Origenes et Hieronymus, et veteres Rabbini. Ad Christum enim quasi ad scopum avolat et revolutus Prophetus, iuxta Can. IV, q.d. Cum hoc capite vaticinatus sim Christum eructum Ecclesiam; quasi montem et domum Domini; quodque ipse subverteret omnem Judeorum statum et Synagogam: hac ac causa serio vos monem et principio, ut quiesceres a vexando et occidente Christo, qui secundum carnem quidem est homo frugis, aut S. Hieronymus, animaque humana et halitus habet, que naribus respirat ut habeat Septuaginta, auctor ac alii homines (hinc *Theorum* w, 20, Christus vocatur «spiritus», id est *halitus viris nostri»), sed secundum divinam naturam et majestatem excelsus, vel, ut hebreus est, ipsa*

(2) **Cujus spiritus, etc.** Hebreus est altero relative redundant, pro *ex ipsius naribus est anima, sive spiracula vel fatus*, id est, ut hominibus quorum via consistit in aspiratione et respiratione, qui spiritum vitalen pernare haudent; qui, si comprimitur, protinus periret inopia. **Quid enim reputatus est ipse?** vel, *in quo existimat* est? vel, *quanti existimat* est? q. d. nihil.

Foerimus vehelemente impugnam istam interpretationem, mirando si homines christiani ac boni litteris non melioriter instruti malint, cum perfida Judas judicante, quam cum orthodoxis Christianis recte sentire et interpretari. Nam quid, queso, inquit, praecessit de Sifuria in homini anxiandum? Cum P. Berthier respondens hunc versum ad sequentias pertinera, debuisseque ab sequentes caput inciperet, ac si dicas: *Assimile confundere hominum mortalius qui miliarum sunt trium, si cum Deo conferantur, sed Deum timete et in illo confidite.* Babylonios et Assyrios timetis: quando magis Deum timere debet; nam ecce, nisi resipserint, ablatum est, etc., cap. ix, t. Sensus iste magis ad litteras pertinere nobis videtur, quam interprateriae Origens et S. Hieronymi, qui ad Christum versionem istum referrunt, et addunt Septuaginta, vel quia illorum versiones transcripserunt, hunc versum prætermisso et Juvenaverent.

celsitudo est et sublimitas (de quo mox). Christus enim maxime est qui, dicitur vers. 19, surget « percutere terram, » scilicet in die iudicii: ipse etiam, qua Deus omnem illam vastitatem quam predixi a vers. 10 ad 22, per Chaldeos Iudeis inducit. Hunc sensum indicat verso Arabicus Alexandria, quem sic habet, *a facie timoris Domini*, et a potestate iniquitatis ejus, cum surrexerit ut erga terram de homine (id est pro homine, proper hominem) qui *olxit ventum (odorem, aetrem, flatum) naribus suis*; *quia cum quo (vel in quo) mensuratur?*

Nota. T_e *cujus spiritus in naribus ejus est,* non tantum significat Christi humeritatem, item longanimitatem et patientiam, sed etiam magnanimitatem, iram, indignationem et vindictam. *Hebreum enim ex sp. eph.*, id est *natus et furor*, id est significat: furor enim nascitur flammante sepe proinde. *Hinc dicitur II Reg. XXXI: « Ascendet fumus naribus ejus;* et Martialis, Ne

Fumantur nam vivi tentaveris ure:
et de equo Virgilius, lib. III *Georgic.*:
Sic loeo nescit, nescit auribus, et tremit artus,
Collectamente premens vobis sub naribus ignem.

Quoq_{ue} S. Job, cap. XXXIX, vers. 20, ait: « Gloria marii eius terror; » sic et Plautus ait: « Fames et mora bilis in nasum coniunct; » Sic et *spiritus sepe furorum* significat, ut Isaiae XXX: « Spiritus ejus velut torrens inundans; » et *Jude. viii*, 3: « Et requievit spiritus eorum, quo tumbeant contra eum. » Sensus ergo est, q. d. Nolite perseguiri Christum, quia est sit milis et humilis, est tamen et magnanimus, et saepe ejus patientia fieri furor. Idem ait *Psalm. ii*: « Apprehendit disciplinam (hebreo osculari), vel adorare filium» nequando irascatur Dominus, et perit. Ita Sanchez, et Delrio, adagio 439, et Lusius Legionensis, in *Cant. VII*: « Quiescite, inquit, ab homine, enijs spiritus in naribus ejus est, hoc est ab hominibus magni multique spiritus, qui pradiut est animo magno et excelsu. Nam, ut sequitur, excelsus est ipse. Nasus enim significat excedens continentem, item gravitatem majestatemque virtutis, qualiter ex spirituum fervore et multitudine. Creber

enim et multus spiritus magui animi indicium est, » ut patet in equo. Hoc valde appositum est. Alii aliter vertunt, Chaldeus prorsus contraria da verit, *cessate vobis, ne subjiciamini homini cum factus fuerit terribilis, cuius spiracula in naribus ejus est; quia hostis est virus, et cras non est; et quia nihilum reputatus est ipse.* Et verso Arabicus Antoniaco, *astinete vos ab homine, etius habitat in naribus ejus: ipsa autem est velud vas.*

Aries Montanus verit, *quiescite ab Adam, sicut vetri imitando, ut novum et celestem Adram, scilicet Christum, induatis, quia in quo reputatus est ipse, q. d. Quia Adam vetus apud Deum et Sanctos nullus est pretii.* Leo Castrius verit, *noite fidere homini*, scilicet Casari, dicens: « Nox habemus regem nisi Casarem; » quia ille, utpote homo, nullus est pretii, illi etiam habet spiritum in naribus, id est iram: quia vos puniet et overtet. Sie etiam expununt Iudei, nisi quod ipsi per hominem non Casarem, sed regem Assyriorum aut Egyptiorum intelligent.

Quia EXCELSUS REPUTATUS EST IPSE. — Pro ex-

celsum, hebreo est רֹאשׁוֹ, quod per *days* et *segol* jam legunt *רֹאשׁוֹ* *homme*, id est *in quo*. Ita et Chal-

deus verit of Aquila (idque fecit in odium Christi, ait S. Hieronymus), quia et Sephaaginta. Verum, ut recte docet S. Hieronymus, tunc sensus non coheret; quid enim est dicere: *Quiescite ab homine, quia in quo reputatus est ipse?* id est quia nullus est pretii. Nemo enim sic aliquem laudat: *Cave no offendas eum, quia ipse omnino nihil est.* Hoc enim insulse diceret; unde infert S. Hieronymus non esse legendum *homme*, sed *רֹאשׁוֹ* *homme*, id est excelsum, altitudo, sublimitas: *Christus enim, qua Deus est ipsa celitudo et maiestas divina.*

Symbolice, S. Gregorius, XXXI Moral. cap. xii: « Redemptoris, inquit, noster spiritus esse in eis naribus dicitur; ut videlicet scientia illius in prescientie designatur: quia quemcumque ex scire in natura humantur immutat, hec minima ante secula ex divinitate prescrivit. » Unde subdit: « Quia excelsus reputatus est ipse, ac si diceret, id in inferioribus ventura desuper præscivit, quia ad ima de crelestibus venit. »